

vezani sa svojim bližnjima, uobičajeno je da njima i ostalima s kojima nas vežu čvrste spona dajemo dozu pristranosti, koja se povećava što je dublja i intenzivnija naša međusobna veza. Upravo takvi odnosi koji uključuju pristranost izazov su moralu nepristranosti. O napetosti između pristranosti i nepristranosti raspravlja se već 2000 godina. Parekh navodi kako se može tvrditi da je moral nepristranosti jedini istinit, jednako kao i moral pristranosti. Možemo dati prednost moralu pristranosti, ali ga ograničavati modelom nepristranosti. Posljednji odgovor na takvu napetost daje prednost moralu nepristranosti, ali gleda na pristranost kao na sredstvo kojim se dolazi do toga. Parekh na kraju poglavlja zaključuje kako su oba morala legitimna te se ni jedan ne smije potpuno isključiti.

Predzadnje se poglavlje bavi građanstvom u globalno doba, u kojem autor širi analizu morala pristranosti i nepristranosti iz prethodnoga poglavlja na političke zajednice. Drugim riječima, istražuje kako bismo mogli pomiriti svoje dužnosti prema sugrađanima i strancima. Današnji etatistički pogled na moderne države, koji negira obveze prema strancima, Parekh doživljava pogrešnim. Jednako tako, na putu ideji o ljudskom jedinstvu stoji i zatvaranje država u moralno zatvorene jedinice. Nadalje, Parekh smatra kako državna suverenost nije ni moralno ni pravno koherentna te da države funkcioniraju kao neovisne tek kada ih druge države priznaju. Zbog toga u svom tradicionalnom smislu suverenitet postaje nepraktičan u modernom svijetu. Nasuprot ekskluzivističkom, zatvorenom stavu političke zajednice, stoji inkluzivistički, globalno orijentiran pogled na državu, što ga zastupa Parekh. Tako orijentirani građani teže k svijetu koji je utemeljen na načelima globalne etike.

Posljednje poglavlje obrađuje pitanje potrebe promicanja demokracije u nedemokratskim zemljama. Prije svega, važno je napomenuti kako autor smatra da postoje u povijesti razne demokracije te kako je ovdje riječ o jednoj posebnoj teoriji političke vlasti, gdje je interes naroda jedina osnova donošenja zakona. Demokracija čuva ljudsko dostojanstvo te stvara plodno tlo za stvaranje vlastita mišljenja svakoga pojedinca. Zbog načela jednake vrijednosti i mehanizma ispravljanja vlastite pogreške, koje demokracija posjeduje, kao i zbog međusobno isprepletenih interesa naroda, Parekh misli da smo dužni promicati načela demokracije bez upotrebe sile. Europsku uniju nudi kao do sada jedini povijesni primjer uvođenja demokracije demokratskim sredstvima.

U prikazanom je djelu detaljno obrađena tema novih politika identiteta u međuovisnom svijetu. Autor nameće imperativ stvaranja globalno orijentiranoga društva, s posebnim naglaskom na općeljudski identitet uz revidiranje postojećih, tradicionalnih kolektivnih identiteta. Djelo je pisano razumljivim jezikom, čime pridonosi popularizaciji političke filozofije, ali i otvara prostor za mnoge rasprave koje će pomoći stvaranju društva utemeljenog na načelima globalne etike.

Filip Majetić

Sima M. Ćirković **SRBI MEĐU EUROPSKIM** **NARODIMA**

Golden marketing – Tehnička knjiga,
Zagreb, 2008., 351 str.

Knjiga Sime M. Ćirkovića "Srbi među europskim narodima", objavljena u izdanju zagrebačke nakladničke kuće Golden marketing – Tehnička knjiga, hrvatsko je izdanje djela koje je 2004. godine objavila kuća Blackwell Publishing iz Oxforda pod na-

slovom "The Serbs", a u okviru svoje edicije "The Peoples of Europe". Međutim, ovo hrvatsko izdanje nastalo je kao prijevod srpskog izdanja spomenute knjige, koja se od engleskog izvornika razlikuje nešto boljom opremljenošću, konkretno većim brojem zemljovida te proširenom bibliografijom i kazalom imena i pojmova. Prevoditelj sa srpskog jezika bio je Ante Bašić, a hrvatsko su izdanje recenzirali prof. dr. sc. Ivo Banac i dr. sc. Mladen Ančić.

Knjiga, kao što je već naznačeno, obuhvaća 351 stranicu, pri čemu se osnovni tekst proteže od 23. do 312. stranice i uz uvodno poglavlje ima još osam kronološki organiziranih cjelina, dok ostatak knjige čine popis ilustracija (313-315), popis karata (316), izabrana bibliografija (317-336), kazalo osobnih imena (337-342), pojmovno kazalo (343-350) te bilješka o autoru (351). Treba spomenuti i kako autor uvodi čitatelja u sadržaj knjige dvama predgovorima (7-22).

Prije samog osvrta na knjigu dobro se ukratko upoznati s životopisom njezina autora. Sima M. Ćirković (Osijek, 1929.) ugledni je srpski historiograf i jedan je od vodećih autoriteta na području srpskoga srednjovjekovlja. Njegova znanstvena karijera vezana je uglavnom uz Filozofski fakultet Sveučilišta u Beogradu, gdje je diplomirao, doktorirao te radio kao profesor sve do svog umirovljenja 1994. godine. O razmjerno velikoj znanstvenoj produktivnosti svjedoči više od 450 objavljenih radova, a dokaz kvalitete te produkcije jest i podatak istaknut u samoj knjizi, a koji kaže kako je Ćirković uz redovito članstvo u Srpskoj akademiji znanosti i umjetnosti te dopisno članstvo u crnogorskoj, bosansko-hercegovačkoj i hrvatskoj (odnosno tadašnjem JAZU), 1981. godine izabran i za

člana Europske akademije za povijest.

Spomenuto je da čitatelja u knjigu uvode dva predgovora, od kojih je prvi namijenjen isključivo hrvatskom izdanju, dok je drugi predgovor preuzet iz izvornika. U prvom predgovoru autor se hvata ukoštac s problemima teorijske naravi, konkretno Ćirković raspravlja o sadržaju pojma *narod*, otvarajući na taj način prostor za teme koje će kasnije u knjizi pokušati pobliže objasniti. Drugi predgovor ima više-manje programatski karakter, odnosno u njemu se iznosi kako je osnovna intencija knjige bila približiti proces formiranja srpskoga naroda naglašavanjem onih momenata u tom procesu koji su bili ključni za izgradnju i očuvanje jedinstvenoga nacionalnog identiteta. Nakon ovih predgovora slijedi i uvodno poglavlje naslovljeno "Uvod: vrijeme, prostor, ljudi" (23-36), u kojem je dan kratak presjek zbivanja detaljnije opisanih u nastavku knjige.

U sljedećem poglavlju koje nosi naslov "Antičko naslijeđe" (37-67) i koje je podijeljeno na sedam potpoglavlja (*Rimske provincije; Naseljavanje Slavena; Sklavinije; Kristijanizacija; Tema Srbija i kneževina Srbija; Kraljevstvo Dalmacije i Duklje te Ras i Raška zemlja*) autor obrađuje događaje vezane ponajprije uz dolazak Srba i ostalih Slavena na Balkanski poluotok, njihovo teritorijalno organiziranje te borbe s Bizantom i prihvaćanje kršćanstva. Posebno je istaknuto značenje dinastije Nemanjića ili, kako to autor kasnije ističe, "dinastije svetog korijena" (72), koja će imati jednu od ključnih uloga u procesu formiranja Srba kao političke zajednice, a koja je na povijesnu scenu ušla u drugoj polovici XII. stoljeća sa Stefanom Nemanjom.

U poglavlju "Dinastija 'svetog korijena'" (69-107), koje ima 11 potpoglavlja (*Nemanjino naslijeđe; Samodržavno kraljevstvo; Autokefalna arhiepiskopija; Stabilnost na kušnji; Dva kraljevstva; Privredni uspon; Dinastički ideal i stvarnost; Carstvo; Zemlja careva* i "zemlja kraljeva"; *Nedovršeno društvo i Raskol u dinastiji*), Ćirković je usredotočen na dinastiju Nemanjića te njihov doprinos kulturnom, političkom i gospodarskom pro-

speritetu srpske države i srpskoga naroda. Najvažniji događaj u tom razdoblju svakako je uzdizanje Srbije na rang kraljevstva i dobivanje krune od rimskoga pape Honorija III. 1217. godine, otkako srpski vladar nosi titulu "vjenčanog kralja i samodrška sve srpske zemlje i pomorske". Osim činjenice da su postali kraljevina, za Srbe je od izvanredne važnosti bilo i to što je Rastko Nemanjić, najmlađi sin Stefana Nemanje, a poznatiji kao sveti Sava, imenovan od nikejskoga patrijarha prvim srpskim arhiepiskopom, što znači da su Srbi stekli i crkvenu samostalnost. Sava nije bio zaslužan samo za autokefalnost Srpske pravoslavne crkve nego, kako to i autor ističe, i za razvoj "izvornog književnog stvaranja u Srba" (72), jer je on autor jednog od životopisa svog oca, Stefana Nemanje. U ovom poglavlju dosta je prostora posvećeno i zbivanjima iz sredine XIV. stoljeća, kada je srpska srednjovjekovna država bila na vrhuncu moći, pritom se posebno naglašava uloga Stefana Uroša IV. Dušana Nemanjića, poznatijeg i kao Dušana Silnog, koji se pošto je osvojio velik dio Bizantskoga Carstva proglasio carem 1345. godine. Osim po vojnim uspjesima, car Dušan poznat je i po Zakoniku što ga je proglasio 1349. godine, a kojim su kodificirane norme i običaji koji su do toga doba vladali u Srbiji.

"Između križa i polumjeseca" (109-139) naziv je sljedeće cjeline, koja sadrži deset potpoglavlja (*Nova gospoda i kraj dinastije; Prenosnje kraljevstva (translatio regni) u Bosnu; Kosovska bitka – stvarnost i legenda; Posljedice; Despot i njegova zemlja; Nemirno Pomorje; Privredni polet; Kontinuitet kao ideal; Teret dvostrukog vazalstva i Kronika propadanja*), a kao što se iz naslova može pretpostaviti, u njoj se obrađuje pad Srbije pod osmansku vlast. Svakako je najzani-

mljiviji događaj iz tog vremena bitka na Kosovskom polju, koja se odigrala 1389. godine. Ćirković je pri opisu samih događaja vezanih uz tu bitku nastojao maksimalno zadržati objektivnost, jasno odvajajući autentične činjenice, npr. dan i mjesto odvijanja bitke te što se dogodilo s emirom Muratom i knezom Lazarom, od podataka za koje ni danas ne postoji potvrda, primjerice izdaja Vuka Brankovića. Posebno valja istaknuti kako je autor objasnio zašto se u Bizantu, ali i u drugim dijelovima Europe, smatralo da su kršćanske snage izvojevale pobjedu u bitki na Kosovskom polju. Naime, u to vrijeme pobjedničkom se vojskom smatrala ona koja se zadržala na bojnopolju (str. 117. i 118.). Kako su Turci nakon bitke nastavili svoj vojni pohod, a Vuk Branković je (na čijem se teritoriju bitka i odvijala) ostao, on se smatrao pobjednikom. Osim toga, autor umanjuje stratešku važnost same bitke, jer su prošla još desetljeća prije nego što je Srbija potpuno pala pod tursku vlast. U ovom poglavlju autor se osvrnuo i na slabljenje moći dinastije Nemanjića te na razvoj političke situacije nakon konačnoga zamiranja loze smrću Stefana Uroša V. Usprkos tome što je prazno prijestolje bilo itekako velik politički problem, može se reći kako je ono imalo i svoju pozitivnu stranu, jer je pomoglo razvoju književnosti. Naime, pretendenti na prijestolje pokušali su se legitimirati na razne načine, pa su između ostalog i pisali više ili manje fiktivna rodoslovlja, ljetopise te životopise kraljeva i arhiepiskopa, pokušavajući dokazati svoju rodbinsku vezu s obitelji Nemanjić.

Sljedeće poglavlje "Sultanovi šticienci" (141-172) podijeljeno je na sedam potpoglavlja (*Staro i novo; Bježanja, preseljavanja, naseljavanja; Varoš i kasaba – orijentalizacija grada; Naslijedeno i stečeno u privrednom životu; Plemena i plemensko društvo; Crkva u ropstvu te Od podložnika do odmetnika*), kroz koja se prikazuju promjene koje u Srbiji nastupaju dolaskom Osmanlija. Nova vlast donosi i novo administrativno-teritorijalno uređenje, ali promjene koje se zbivaju u strukturi stanovništva, pose-

bice u gradovima, imaju znatno veće razvojne implikacije. Naime, u gradove se počinje intenzivnije doseljivati tursko stanovništvo, i to ne samo visoko pozicionirani nositelji vlasti, nego i njihove sluge, obrtnici i trgovci. Ta pojačana koncentracija turskoga stanovništva u gradovima znači i kulturološke promjene, jer oni sa sobom donose islamsku civilizaciju, potiskujući pritom kršćansku na margine. S druge strane, selo nije toliko izloženo islamizaciji, što rezultira njegovim znatnijim zaostajanjem u razvoju, no istodobno pridonosi tome da selo ostaje oslonac očuvanja srpskog identiteta. Govoreći o demografskim i civilizacijskim transformacijama, Ćirković apostrofirao i pojačano naseljavanje Vlaha na područja s kojih su Srbi otišli te širenje vlaške kulture.

Poglavlje naslovljeno "Nastajanje modernog kršćanskog društva" (173-200) podijeljeno je na pet potpoglavlja (*Novi državni okvir; Proširenje i preuređenje okvira; Seljaci i građani, vojnici i "blagородna gospoda"; Kršćansko prosvjeđivanje i počeci europeizacije*), a u njima je autor uglavnom usredotočen na položaj Srba unutar Habsburške Monarhije, konkretno u Ugarskoj, i pokriva razdoblje od mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine do početka XIX. stoljeća. Ćirković je u ovom poglavlju dosta prostora posvetio ulozi Srpske pravoslavne crkve u izgradnji te obrani srpskoga nacionalnog identiteta od, kako autor kaže, tada jakog utjecaja katoličanstva. Posebno se skreće pažnja na obrazovnu i prosvjetiteljsku funkciju Srpske pravoslavne crkve, koja veliku energiju ulaže u pokretanje vlastitih škola i tiskanje knjiga na ćirilici.

U šestoj cjelini pod naslovom "U razdoblju demokratskih revolucija" (201-227) sa 4 potpoglavlja (*Srpska revolucija; Na-*

metnuta revolucija; Od knezove autonomije do autonomne kneževine te Srbi i Srbija u revoluciji 1848. – 1849.) autor daje sliku Srbije u prvoj polovici XIX. stoljeća, kada bune protiv Osmanlija postaju sve češće. Ćirković upozorava na to da je ustanički vođa iz tog razdoblja, Miloš Obrenović, potporu dobivao ponajviše od Rusije, no pritom ističe kako će vladavina Obrenovića ostati zapamćena ne samo po ustaničkim aktivnostima nego i po dva Ustava, od kojih je prvi, *Sretenjski ustav* bio na snazi samo dva tjedna. Nakon abdikacije Miloša Obrenovića 1839. godine i kratke vladavine njegovih nasljednika na vlast dolazi obitelj Karađorđević, koja se pamti i po donošenju Zakonika građanskog 1844. godine. Treba spomenuti i kako je ilirski pokret, koji je u to vrijeme već uzeo maha u Hrvatskoj, naišao na neke pozitivne odjeka i u Srbiji, no tamošnja elita, kako to Ćirković ističe, nije bila jedinstvena oko toga, jer je dio njih bio protiv približavanja Hrvatskoj i udaljavanja od Rusije. Još je jedan važan događaj obilježio prvu polovicu XIX. stoljeća u Srbiji, a to je pokušaj standardiziranja srpskoga jezika, u čemu je veliku ulogu odigrao Vuk Stefanović Karadžić priređivanjem gramatike te rječnika narodnoga jezika.

Predzadnji dio knjige nosi naslov "Za nacionalnu državu i protiv nje" (229-271) i ima 7 potpoglavlja (*Promjene u stvarnosti i promjene u idejama; Vladajuća nacija; Manjinska narodnost; U žarištu velike istočne krize (1875. – 1878.); Divergentni razvojni putevi; Ustavnost i parlamentarizam na provjeri te Vrijeme ratovanja*). U ovom poglavlju govori se o dinastičkim smjenama na prijestolju između obitelji Karađorđević i Obrenović, o posljedicama Berlinskoga kongresa, na kojem Srbija dobiva dugo priželjkivanu neovisnost, o kasnijim balkanskim ratovima, Prvom svjetskom ratu, a poglavlje završava osvrtom na ujedinjenje Slovenaca, Hrvata i Srba u jednu državu. U ovom dijelu Ćirković dosta prostora posvećuje i ekspanzionističkim ambicijama Srbije, koje dobivaju poticaj nakon stjecanja neovisnosti, a kriju se iza želje da se svi Srbi

okupe i izgrade "novu srpsku državu" nakon rušenja Osmanskoga Carstva. Autor još naglašava i velik utjecaj, koji u to vrijeme na politički život u Srbiji, uz kralja, parlament i vladu, imaju oficiri udruženi u organizaciju Ujedinjenje ili smrt (Crna ruka). Ćirković ističe povezanost te organizacije s grupom Mlada Bosna, koja je bila odgovorna za atentat na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda u Sarajevu, što je poslužilo kao povod Prvom svjetskom ratu.

"Svi Srbi u jednoj državi" (273-312) sa svojih 6 potpoglavlja (*Između unitarnog ideala i pluralističke stvarnosti; Oktroirana Jugoslavija; Stradanje i uskrnuće; Obnova i izgradnja; Modernizacija putem socijalizma te Epilog: raspad federacije, borba za državu*) predstavlja zadnju cjelinu knjige u kojoj je autor dao presjek događaja u XX. stoljeću od ujedinjenja Slovenaca, Hrvata i Srba u jednu državu do raspada te iste države. Ujedinjenjem je ispunjen davni san Srba, a to je život svih Srba u jednoj državi, no, kako to autor ističe, novostvorena situacija bila je daleko od idealne. Nova država nastala je na klimavim temeljima, pa je vladalo veliko nepovjerenje između ove tri nacije, a koliko je situacija bila nezahvalna, govori i podatak da su se u samo deset godina postojanja nove države promijenile čak 24 vlade. Autor nadalje ističe kako je kriza u državi kulminirala atentatom na Stjepana Radića 1928. godine, što je rezultiralo diktaturom kralja Aleksandra. Kao kuriozitet Ćirković izdvaja podatak kako je Kraljevina Jugoslavija u Drugi svjetski rat zapravo ušla kao potpisnica Trojnoga pakta. Naime, kako autor ističe, iako je došlo do nereda nakon potpisivanja pakta i ukidanja Namjesništva na čelu s knezom Pavlom te proglašavanjem malo-

ljetnoga Petra II. kraljem, nova vlada na čelu s Dušanom Simovićem nije opozvala pristupanje Paktu. U prikazivanju događaja vezanih uz Drugi svjetski rat na teritoriju Jugoslavije autor je posebnu pozornost posvetio odnosu između četnika i partizana te sredstvima kojima se služi i jedna i druga strana kako bi zadržala kontinuitet državnosti. Isto tako Ćirković govori i o usponu Josipa Broza Tita na vlast te daje kratak osvrt na stvaranje Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Titovo udaljšavanje od Staljina te poslijeratnu obnovu i modernizaciju Jugoslavije. Ovo poglavlje Ćirković završava potpoglavljem naslovljenim *Epilog*, u kojem se vrlo sažeto osvrće na događaje iz devedesetih godina 20. stoljeća, ali i na one momente koji su vodili prema raspadu Jugoslavije. Kako autor objašnjava u tom osvrtu, nema previše detalja vezanih uz ratove koji su se zbivali na ovim prostorima potkraj 20. stoljeća, jer je taj dio povijesti previše složen da bi stao na samo nekoliko stranica, ali i zato što je, kako ističe, u ovom trenutku još teško objektivno pisati o tom turbulentnom vremenu.

Na kraju treba istaknuti ono što je ionako jasno već pri prvom susretu s knjigom, a to je da ambicije ovoga djela nisu bile sveobuhvatno prikazati povijest jednoga naroda, nego u prvom redu ponuditi skraćeni pregled osnovnih mjesta iz nacionalne povijesti. Osnovna kvaliteta knjige pritom svakako leži u tome da je autor uspio izbjeći zamci predetaljnog opisivanja, istodobno ne gubeći na informativnosti. Dodatna je vrijednost i to što knjiga nije usredotočena isključivo na političku faktografiju, nego daje uvid i u kulturnu povijest, dakako ne ulazi se preduboko u tu problematiku, jer to i ne dopušta zadani okvir. U svakom slučaju riječ je o vrijednom djelu koje domaćem čitatelju omogućuje da stekne osnovnu predodžbu o biografiji naroda s kojim su nam se povijesni putovi vrlo često križali.

Dijana Bebek Miletić